

ИВАН ГЮЗЕЛЕВ

Учебното дело в Габрово преди и след Освобождението е една голяма страница от развитието на просветното дело на нашия народ. Поради търговските си връзки с далечни и напреднали в културно отношение страни Габрово почувствало нужда от просвета много по-рано, отколкото други български градове. Благодарение на високото национално съзнание на живеещия в Одеса габровец **Васил Евстатиев Априлов** по негов почин и парична помощ се полагат основите на първото габровско училище.

Идеята да се основе едно модерно и светско училище в Габрово възниква у Априлов преди всичко във връзка с реформеното дело в Турция след 1829 г. и под влияние на идеите на **Юрий Венелин**, изложени в книгата му „За древното и съвременно състояние на българите“. В. Априлов си дава сметка за ниското стъпало, на което се намира българската просвета, за опасностите от гръцката пропаганда чрез новите гръцки училища и за необходимостта да се закрепят българското съзнание и повдигне българското образование чрез едно образцово училище. Вниманието на Априлов се спира на родното му място Габрово, където будният дух на населението, подемот на промишлеността и централното положение в страната са били благоприятни условия за откриване на това първо огнище на българското образование. Резултатите не закъсняват. Редицата преподавани светски предмети — четене, писане, аритметика, география, история — насаждат нов дух на просвета.

Приблизително по това време — 1835 г., започва и първото запознаване на учениците с някои физични явления: сведения за това могат да се вземат от взаимноучителните таблици на български език, по които се е водило обучението. По-високо ниво на преподаване на физиката достига априловският възпитаник **Тодор Бурмов**, който през 1857 г. се завръща като учител в Габрово. По това време курсът на обучение става деветгодишен и към учебните предмети се прибавят нови, в това число и физиката.

Истинското преподаване на физика в България обаче започва с идването на Иван Гюзелев, който е не само първият български учител по физика, но и крупна фигура в българската културна история.

Иван Недев Гюзелев е роден в Габрово на **24 юни 1844 г.** Баща му бил кожар и изработвал гьон, който продавал чак в Цариград. Майка му Дона била умна и безстрашна жена и възпитала сина си във възрожденски дух.

Малкият Иван бил мълчалив и затворен, но силно ученолюбив и трудолюбив. Първоначално образование започва с двугодишно пребиваване в килийно училище. Оттам преминава в частното училище на хаджи поп Неофит, където учил главно славянска граматика и гръцки език. Преместен след това в по-горен курс на общинското училище, той изучава граматика, история, география, аритметика и гръцки език под ръководството на учителя си Никифор Константинов.

Когато **Тодор Бурмов** постъпва като учител в Габрово, от 12 по-силни ученика в тогавашните габровски училища той организира един по висш курс, в който били преподавани предметите всеобща история, алгебра, геометрия, физика, теория на словесността, френски и старогръцки. В този по-висш курс е следвал и Иван Гюзелев. Показал добри познания, логическо мислене и критичност към изучаваните предмети, той постъпва чрез ходатайството на Т. Бурмов в *Херсонската духовна семинария*, като получава стипендия от руския синод. След завършване на курса на семинарията през 1867 г., непроявяващ особено влечение към богословските науки, Гюзелев още същата година — вече като Априловски стипендиант — постъпва в *Новорусийския университет в Одеса*, където започва да следва физика и математика.

След завършване на обучението през 1871 г. той се завръща в родния си град, за да преподава физика и математика. Високообразован за времето си, изпъкващ с голямата си култура, Гюзелев не може да се примири със старите методи на преподаване на физиката. Сам горещ привърженик на физичния експеримент, той смята, че учениците най-добре биха могли да си обяснят физичните явления в заобикалящия ги свят, ако не само наблюдават, но и сами участват във физичните опити. Непokoйният му дух бързо се насочва към практически цели. Обръща се за помощ към Одеското училищно настоятелство и заедно с даренията на родолюбиви габровци в Одеса и Габрово събира сумата 1000 рубли, достатъчна за закупуването на физични уреди за демонстриране на основните физични явления. Уредите били закупени във Виена и през 1872 г. на митницата в Свищов пристигнал „40 оки товар“. Властите обаче се уплашили да освободят апаратите и въпросът бил отнесен до валията в Русе. Но се получило нещо, което разтревожило габровските просветители. Валията отказал да освободи телеграфния апарат като „опасен за турската държава“. Наложило се вестник „Век“ да се застъпи за интересите на габровското училище и да избличи валията в невежество и назадничество. Дописката постигнала целта си. Апаратът бил освободен от митническите власти и заедно с други уреди докаран в Габрово. С това се полагат основите на физичния препараториум в Априловската гимназия, а в същото време и на първия кабинет по физика в България. Младият учигел продължавал да събира апарати и през 1896 г. кабинетът имал 172 пособия за 3015 лева. Част от закупените уреди са запазени и досега, а с някои от тях независимо от изминалите повече от 100 години продължава да се демонстрира.

Кабинетът по физика спомогнал много за провеждане на нагледно и достъпно за учениците обучение. От учебни програми, напечатани през 1875 г., се вижда, че в трите последни класа на главното мъжко училище са се изучавали доста подробно механика, прости механизми, хидростатика, хидро- и аеродинамика, акустика, оптика и оптически прибори, фотометрия, магнетизъм, електромагнетизъм, електростатика и електродинамика. Същата материя, само че в по-съкратен обем, се изучавала и в курса по физика на редовното девическо училище.

Програмите свидетелстват, че преди повече от век в Априловската гимназия учениците били подробно занимавани с основните положения на класическата физика приблизително в същия ред, в който се изучават и днес. При това преподаването било водено по напълно приемливи от съвременен гледище методи. Учениците трябвало да се приучат към самостоятелна мисловна работа и въз основа на конкретни факти да правят изводи и извличат закономерности. Ръководещ мотив при преподаването трябвало да бъде изясняването на причинната връзка както в отношенията на отделните фактори на едно явление, така и на цялата природа.

Сравнително високото ниво на преподаването на физиката и другите естествени науки, както и стремежът за изграждане на прогресивен миросглед у учениците съвсем закономерно довели до смели антирелигиозни идеи. През 1900 г. учителският съвет предлага да се премахне религиозното възпитание в училищата като противоречащо на чисто научните познания, които учениците добиват от естествените науки.

Гюзелев не се задоволява само с учителската си професия. Той открива народен университет и театър при читалището. В сказките, които изнасял пред любознателните габровци, той разяснявал различни физични и природни явления, като често придружавал обясненията си с демонстрации с уредите от физичния кабинет.

Още през 1873 г., след създаването на гимназията, Гюзелев издал във Виена първия български учебник по физика със заглавие „Ръководство към физиката“. През следващата година било отпечатано второ издание в Прага, а третото излязло през 1895 г. в Пловдив. Книжовното му наследство е голямо и разнообразно. То обхваща трудове в областта на математиката (Елементарна геометрия, Елементарна аритметика, Начална алгебра, Основи на геометрията, Пак за геометричните аксиоми), философията (Теория на доказателствата, Елементи на познанието, Светът като продукт на познанието, Абсолютно познание), физиката (Стойността на теориите във физиката) и др.

Популярността му като експериментатор за малко не му коствала живота. Между многото уреди, получени от Австрия, имало, както бе споменато, и един телеграфен апарат. През 1876 г. след неуспеха на въстанието и разрушаването на Дряновския манастир заптиятата на Фазлъ паша унищожили и голяма част от физичните апарати. **Гюзелев, Каролов** и още 90 габровци били арестувани на 9 май и откарани в Търново. Гюзелев, когото турците наричали „ербаб-комита“ (способен бунтовник), бил затворен отделно от другите. Срещу него било повдигнато обвинението, че с телеграфния апарат от физичния кабинет се бил свързал с четата на **Цанко Дюстабанов** и приемал правителствените съобщения. Докато траело разследването, той имал на няколко пъти възможност да се среща с **Цанко Дюстабанов, Георги Измирлиев** и други въстаници. От разговорите останал възхитен от големия патриотизъм и високия дух на арестуваните. Между другото от Цариград пристигнала специална комисия, съставена от професор по физика, телеграфен техник и правителствен чиновник, които установили несъстоятелността на обвинението.

Вследствие на застъпничеството на руския посланик в Цариград и ходатайството на габровските учители Гюзелев бил накрая освободен-

След Освобождението Иван Гюзелев се преселил в София, където станал пръв помощник на професор **Марин Дринов** при организиране на учебното ни дело. Избран бил за секретар на Първото велико народно събрание, а през 1880 г. станал пръв министър на народното просвещение в кабинета на **Петко Каравелов**. В това си качество той предложил курсът на първоначалното образование да се разшири с три класа. Това станало здрава основа, върху която после се градят всички образователни и професионални училища. За целта Гюзелев внесъл в Народното събрание няколко предварителни постановления. Но планът, начертан от него за уредба на учебното ни дело, не могъл да се осъществи напълно. Причина за това било кратковременното управление на първото либерално правителство.

След оставката си като министър Гюзелев бил в продължение на 14 години председател на Сметната палата, но накрая бил уволнен от този пост вместо награда за всеотдайната му служба. От 1895 г. той се отдал само на научна дейност. В продължение на 5 години редактирал и издавал със свои средства обществено-научното списание „**Задружен труд**“. Във всяка книжка били помествани оригинални статии, в които били обсъждани различни въпроси от обществено-научен характер.

Домът на Гюзелев в София — на ъгъла на улиците „**Раковски**“ и „**Стефан Караджа**“ — бил по онова време клуб, където се събирали всички, които копнеели за развитието на нашата култура. Тук постоянно идвали първите ни оперни певци (**Ив. Вулпе**, **Ст. Михайлов**, **Др. Казаков** и др.). Жената на Гюзелев, отличаваща се с високата си култура, давала подслон на артистите, ободрявала ги, а често ги подкрепяла и финансово. Вечерите често се превръщали в музикални тържества. Самият Гюзелев свирел добре на цигулка. Впоследствие той подарил цигулката си на първата българска цигуларка **Недка Фтичева**.

Едната му дъщеря, **Богдана Вулпе**, била не само отличен сопран, но и първата жена-композитор в България. Авторка е на оперите „**Психея**“, „**Фернандо**“ и „**Любов**“. Другата му дъщеря, **Донка** — драматична актриса — била съпруга на **Кръстю Сарафов**, а третата — **Олга**, може да се смята за един от основателите на народната ни опера.

Иван Гюзелев умрял на **6 октомври 1916 г.**, като оставил два недописани научни труда: „**Пълно доказателство на XI евклидова аксиома**“ и „**Абсолютното съзнание — опит за проникване в областта на обективния съзнателен свят**“.

Още приживе той бил оценен за големите му заслуги към просветното дело в България. Бил избран за член на Българската академия на науките и награден с 6 ордена, най-високият от които е руският „**Св. Ана**“.

Стефан Арменски